

всього живого на живій землі (ЛК-В, с. 113). Декодування цього слова-символу вимагає обізнаності реципієнта із персоналіями давньоримської міфології, тексти якої не входять до обов'язкової програми з літератури загальноосвітньої школи. Такі мовні факти є фрагментами інтелектуальної канви поетичного світу Л. Костенко. У мовотворчості поетеси найчастіше натрапляємо на актуалізацію третього ЛСВ: *Епоха несприятлива ламає іще в колисках геніям хребти* (ЛК-В, с. 98). У цьому ж тексті відбувається дифузія ЛСВ: *Усі вже звикли: геніїв немає. Поснулим душам звелено хропти* (ЛК-В, с. 98). Наведений приклад демонструє взаємопроникнення сем другого, третього і четвертого ЛСВ.

У поетичній мові Л. Костенко контекстуальним синонімом до ключових вербалізаторів семантики «творча особистість» є лексема *майстер*, яка функціонує в поезії поряд із лексемою *геній*. Образ генія ословлено у вірші «Умирають майстри...», де авторка розкриває значення митця в житті суспільства з допомогою корелятивної пари *майстер (геній) – бездара (нероба): Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану. В барельєфах печалі уже їм спинилася мить. А підмайстри іще не зробились майстрами. А робота не жде. Її треба робить. І приходять якісь безпардонні прогнози. Потираючи руки, беруться за все. Поки геній стоїть, витираючи сльози, метушлива бездарність отари свої пасе* (ЛК-В, с. 136). Наведений приклад демонструє стилістичну роль антитези. Вагу митця для моральності нації пояснює фраза *При майстрах якомось легше. Вони — як Атланти, держать небо на плечах. Тому і є висота* (ЛК-В, с. 136), у якій основне семантичне навантаження зосереджено на порівняльній конструкції.

Значення «той, хто досяг у творчій роботі високої майстерності, досконалості» актуалізовано в досліджуваному поетичному масиві не лише експліцитно, а й імпліцитно, тобто за участю вербалізаторів асоціацій у свідомості людини, пов'язаних із митцем: *муза, вірші, складати пісні тощо*, наприклад: *Ти знов прийшла, моя печальна музо. Не бійся, я не покладаю рук. Пливе над світом осінь, як медуза, і мокре листя падає на брук* (ЛК-В, с. 87); *Є вірші — квіти. Вірші — дуби. Є гришки вірші, є рани* (ЛК-В, с. 143); *А з чого ж, Грицю, пісню я складу?* (ЛК-МЧ, с. 19).

Отже, вербалізація значення «творча особистість» у поетичній мові Л. Костенко відбувається експліцитно й імпліцитно. Експліцитне вираження відбувається за допомогою лексем *митець, геній, майстер, поет, письменник, актор, співак* та ін. Для імпліцитного вираження характерне ословлення асоціацій, пов'язаних із митцем, зокрема авторка використовує поняття «муза», «вірші», «пісня» тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмоленко С. Я. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко / С. Я. Єрмоленко // *Культура слова*. – 2010. – Вип. 73. – С. 6–16.
2. Задорожна О. М. «Цей білий сніп душі, який горить в людині...» / О. М. Задорожна // *Культура слова*. – № 73. – Київ, 2010. – С. 13–21.
3. Костенко Л. В. *Вибране* / Костенко Л. В. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
4. Костенко Л. В. Гуманістична аура нації, або дефект головного дзеркала / Костенко Л. В. – К.: КМ Academia, 1999. – 31 с.
5. Костенко Л. В. Маруся Чурай / Л. В. Костенко // *Поезія: Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус*. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 7–146.
6. Мацько Л. І. *Стилістика української мови: [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів]* / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
7. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: [монографія] / Мойсієнко А. К. – К.: Сталь, 2006. – 304 с.
8. *Словник української мови* / І. К. Білодід (гол. ред) та ін. – Т. 1 – 11. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

Мандзій М.

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ОСНОВІ КРАЇ ЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ В УМОВАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Синтаксичний рівень є одним із найважливіших у структурі шкільного курсу рідної мови. Важливо, щоб кожен учень засвоїв граматичну будову мови, вмів правильно побудувати власне висловлювання. Тому варто акцентувати на створенні такої системи вправ, що була б

спрямована на розвиток комунікативних умінь школярів шляхом засвоєння синтаксичних норм та формування навичок правильної побудови і використання простих та складних синтаксичних конструкцій [4]. Проте не слід забувати, що основною метою навчального предмета «Українська мова» є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, що володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови, вільно орієнтується у всезростаючому інформаційному потоці, обстоє власну думку, громадянську позицію щодо тих чи інших подій і явищ [3, с. 11]. Це означає, що ми повинні не просто домогтися засвоєння учнями теоретичного матеріалу, а й виховувати у них найкращі людські якості. Не даремно на першому місці вказано саме «формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості». Цього вчитель досягає завдяки соціокультурній змістовій лінії шкільної програми.

Метою нашої статті є розробка методики вивчення простого ускладненого речення на основі краєзнавчого матеріалу соціокультурної змістової лінії в умовах середньої школи. Нас цікавить систематичний етап вивчення синтаксису.

Термін «ускладнене речення» виник ще на початку 70-х років ХХ століття. Проблема сутності поняття простого ускладненого речення знайшла своє відображення у працях багатьох мовознавців. Вона була об'єктом дослідження А. Ананіча, В. Белашапкової, І. Білодіда, Н. Валгіної, І. Вихованця, А. Загнітка, Б. Кулика, О. Пешковського, О. Шахматова, К. Шульжука. Важливе значення щодо вивчення простого ускладненого речення містять наукові здобутки таких учених, як Л. Булаховський, К. Галкіна-Федорук, В. Горяний, П. Дудик, М. Заборна, Н. Іваницька, Л. Іванова, Л. Кадомцева, П. Лекант, М. Плющ, Г. Понаровська, І. Располов, Р. Христіанінова, І. Цоброва та інші [6, с. 6].

Визначення простого ускладненого речення в синтаксисі неоднозначне. Більшість мовознавців схиляється до думки, що простим ускладненим є речення або з однорідними членами, або з відокремленим членом речення, або зі вставним, вставленим чи звертальним елементом. Проте дехто все ж вважає, що це тільки речення з відокремленими членами, а однорідність не ускладнює речення, а лише кількісно поширює його.

Проблема вивчення простого ускладненого речення у середній школі знайшла своє відображення у працях вітчизняних учених. В українській лінгводидактиці теоретичні засади викладання синтаксису розроблені такими вченими, як О. Біляєв, В. Горяний, П. Дудик, Н. Іваницька, М. Пентиліук, К. Плиско, Р. Христіанінова та ін. Останнім часом вийшли праці С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець [12].

Варто зазначити, що підручники з методики викладання української мови в середніх навчальних закладах містять окремі розділи, присвячені особливостям вивчення синтаксису, проте здебільшого там висвітлені загальні відомості про опрацювання словосполучення і речення (простого і складного). Щодо простого ускладненого речення, то інформацію подано фрагментарно, немає чітко сформованої методики.

Просте ускладнене речення займає важливе місце в шкільному курсі граматики і вивчається у 8 класі, тому становить елемент систематичного етапу опрацювання синтаксису. Нова навчальна програма з української мови відводить для цього 23 години. Відповідно мовна змістова лінія передбачає засвоєння таких синтаксичних понять, як однорідні члени речення (5 год.); звертання, вставні слова (7 год.); відокремлені члени речення, уточнюючі члени речення (11 год.) [10, с. 76; 78].

До того просте ускладнене речення вивчається фрагментарно, без називання терміна. Наприклад, учні 5-го класу поглиблюють знання, отримані у початковій школі, зокрема про однорідні члени речення, звертання, а також ознайомлюються з найбільш уживаними вставними словами; у 6 – 7 класах умови для подальшого поглиблення знань із синтаксису простого ускладненого речення створює вивчення морфології на синтаксичній основі. Восьмикласникам слід пояснити, що прості ускладнені речення – це такі речення, до складу яких входять однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні й вставлені компоненти, (слова, словосполучення або речення) але, на відміну від складних, мають одну граматичну основу.

Загалом такі речення розглядають у двох вимірах:

– на рівні членів речення, коли в простому реченні наявна однорідність або

відокремленість;

– поза членами речення, якщо до структури простого речення входить вставний, вставлений елемент чи звертання, при цьому вчитель пояснює учням, що ці компоненти не бувають членами речення, пояснює їх функції [5, с. 250].

Кожна із тем розділу «Просте ускладнене речення» має свої особливості й характеризується певною методикою викладання. Тому завдання педагога – дібрати правильні методи і прийоми, а також керуватися загальнодидактичними і специфічними принципами в процесі навчання синтаксису простого ускладненого речення, використовувати найефективніші підходи.

Сучасна методика викладання української мови в середній школі акумулювала педагогічний досвід провідних учених-методистів й передбачає систему різноманітних підходів до розгляду синтаксису й простого ускладненого речення як його частини. Серед них основними є такі:

– *системно-описовий*, який репрезентує традиційну методику вивчення синтаксису з надмірною затеоретизованістю і схематичністю викладу матеріалу;

– *комунікативно-діяльнісний*, що полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння пошуковими вміннями й навичками;

– *функціонально-стилістичний*, який полягає у засвоєнні мовленнєвих виражальних можливостей речень різних типів і особливостей їх функціонування;

– *функціонально-комунікативний* (або ж *комунікативно-функційний*, за С. Омельчуком), згідно з яким синтаксис розглядається як поєднання форми, значення і функції [11, с. 2]

Сучасна мовна освіта школярів покликана не лише забезпечити учнів знаннями і вміннями із лексикології, орфографії, орфоєпії чи граматики; перш за все її метою повинно бути формування українознавчого світогляду на основі навчального матеріалу та виховного впливу вчителя [1, с. 161]. Сьогодні особливої актуальності набуває соціокультурний принцип, який, як зазначено у шкільній програмі, вимагає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів [10, с. 10]. Його втіленню сприяє соціокультурна змістова лінія, яка є засобом опанування національних, загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм. Вона реалізується на основі дібраних текстів тематики, передбаченої сферами відношень (для 8-го класу «Я і українська мова і література», «Я і національна історія і культура» (звичаї, традиції, свята, культура взаємин), «Я і ми» (родина, народ, людство), «Я і рідна природа», «Я і мистецтво» (традиційне і професійне), «Я як особистість»), що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, а також за допомогою системи спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, передбачають опрацювання цих текстів і зокрема вивчення деяких з них напам'ять. Окремо години на реалізацію цієї змістової лінії не виділяються [10, с. 5]. Важливо, щоб учні не просто засвоїли мовну систему й набули мовленнєвих умінь і навичок, необхідно навчити їх користуватися мовою відповідно до умов соціокультурного середовища носіїв цієї мови.

Реалізації соціокультурної змістової лінії сприяє використання на заняттях української мови краєзнавчого матеріалу. Це можуть бути фрагменти творів місцевих авторів, які доцільно використовувати під час вивчення тієї чи іншої теми або ж відомості про рідне місто чи село. Такі тексти допомагають у розширенні світогляду учнів, формують художні смаки, активізують знання школярів [2, с. 40]. На жаль, методичні ідеї використання в процесі навчання краєзнавчих матеріалів ще не знайшли повноцінної розробки та введення в сучасну практику викладання української мови у школі. Тому потрібно вдосконалювати методику, урізноманітнювати заняття цікавим для учнів матеріалом. На нашу думку, особливо ефективним буде застосування краєзнавчих матеріалів під час опрацювання синтаксису, зокрема простого ускладненого речення. Таким чином учні засвоюють і синтаксичні конструкції, і цікаві відомості, що надовго закарбуються у їх свідомості. Цілеспрямована робота з реалізації краєзнавчого аспекту під час занять з української мови сприяє, з одного боку, підвищенню інтересу до предмета, а із іншого – створює позитивну мотивацію під час засвоєння мовних засобів при опрацюванні культурознавчої та краєзнавчої інформації. Крім того, це досить добре розвиває мовлення, оскільки текст постає як сукупність речень, а речення, як відомо, є однією з основних одиниць синтаксичного рівня й

виконує комунікативну функцію. Вчитель повинен навчити учнів працювати з цілісними текстами, а не лише з окремими реченнями, на основі яких побудовані вправи.

Для ефективного застосування краєзнавчого матеріалу вчителю необхідно укласти дидактичний матеріал, який подається у вигляді карток. Наводимо зразки вправ краєзнавчого характеру для учнів 8-го класу.

Картка 1. Спишіть. Знайдіть у тексті прості речення, ускладнені однорідними членами. Підкресліть однорідні члени речення, визначте їх синтаксичну роль. З'ясуйте, як виражається сурядний зв'язок між ними (за допомогою сполучників сурядності чи інтонації переліку).

Це є село. Як підступити до нього, взяти в руку й звести? Вставай, село! Відчини очі й дивись! Скільки їх, сіл таких навкруги... Таких, як це, провалених у власне нутро, заспаних, зачуханих... Можливо, це й є причина, що так ось сталося, як є тепер...

Володько виминає село. Йде уздовж валом, що відділяє колись панський ліс від селянських городів. Города городами зістались, але ліс щез. Тільки зрідка розкидані насінники та високі, в пояс людини, оброслі губками й пасинками пні. Це свідки часу, калі отам далі гули гармати, а ледачі сапери стинали ці дерева на дорогу й окопи. Тільки над угорською границею ще гурток дерев, що нагадують вимираюче плем'я. Все далі й далі відступає воно під натиском дядьківських плугів. Решта поля, межі, просяні стерні, оброслі опеньками пні...

На городах ще не вибрана картопля. На межах плоти з пожевклим бур'яном, куці ліщини та широкі черешні. Отам кілька диких, розлогих груш, за ними сливки. Там також соняшники, кукурудза, коноплиська, а за ними зчорнілі стріхи... (Улас Самчук, «Волинь»).

Картка 2. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Випишіть звертання, визначте, чим вони виражені.

Перуне освяти мечі

Вперед зловіщі посланці

Іде іде із-під копит

вогонь і пил.

Побідная тремтить Ітиль –

Царгороді тремти

Тремти Дунаю Волго

Іде іде син Ольги (Оксана Лятуринська).

Картка 3. Прочитайте текст. Виділені речення перебудуйте таким чином, щоб утворилися прості ускладнені речення. Вкажіть, чим вони ускладнені.

Спогад про містечко Козову

Легенди про Козову сягають у далеке минуле, ще в часи татарських нападів на Україну. Вже таки тоді стояв замок, з якого тодішні мешканці оборонялись від татар. Замок був осідком родини Мошинських, що тоді була власником довоколишніх земельних посіlostей. До тієї родини належали ще кілька сіл і містечко Завалів. Замок стояв на узгір'ї, в трикутнику між річкою Коропцем та її притокою, що полегувало його оборону. Річка Коропець, підсилювана в давніх часах багатьма потічками, творила наче охоронний вал з мокляків і підмоклих сіножатей, що давали населенню добру охорону і зміцнювали оборону. Біля замку жили перші мешканці Козови, і та частина міста ще й тепер носить назву «Стара Козова». На захід від замку, в напрямі Дібца, була велика оболонь-пасовисько, де перші жителі Козови випасали великі стада кіз, від чого згідно з легендою поселення дістало свою назву. Минали віки, напасники і час цілковито знищили замок. Про розмір і зовнішній його вигляд нема жодних даних, однак збереглися останки величезних фундаментів і тунелі-льохи, що тягнуться на захід від замку, туди, де тепер центр міста. Льохи, очевидно служили за сховок людям та для переховування поживи і матеріалів («Козова і околиці в спогадах емігрантів»).

Отже, вправи і завдання, розроблені на основі краєзнавчого матеріалу, сприяють всебічному розвитку учнів, виховують інтерес і любов до рідного краю, формують високе почуття патріотизму, національну гордість за минуле й сучасне нашої малої Батьківщини. Звернення до різноманітних матеріалів, пов'язаних із Тернопільщиною, формує художньо-естетичні смаки школярів, спонукає до творчого пошуку. Тому вчителям варто використовувати такі тексти і популяризувати їх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева В. Реалізація соціокультурної змістової лінії шкільного курсу мови у 6 – 8 класах: (на

- матеріалі сфери відношень «Я і українська мова») / Вікторія Алексєєва // Українознавство. – 2011. – №2. – С. 161 – 163.
2. Бурда К. Л. Краєзнавча робота як один із аспектів реалізації міжпредметних зв'язків на уроках мови (за матеріалами літературної Тернопільщини) / К. Л. Бурда // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 41 – 48.
  3. Гавловська Л. Розвиток соціокультурної компетентності старшокласників на уроках української мови / Любов Гавловська // Українська мова та література. – 2011. – №29/30. – С. 11 – 12.
  4. Дика Н. М. Викладання синтаксису в загальноосвітніх навчальних закладах як лінгводидактична проблема [Електронний ресурс] / Н. М. Дика. – Режим доступу: elibrary.kubg.edu.ua/2573/1/N_DYKA_PDBvU_GI.pdf
  5. Дудик П. С. Стилістика української мови: [навчальний посібник] / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
  6. Єрмоленко С. Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови»/ Світлана Іванівна Єрмоленко. – К., 2009. – 25 с.
  7. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови» / І. О. Кухарчук. – К., 2006. – 24 с.
  8. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К. : Вища школа, 1979. – 311 с.
  9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: [підруч. для філологічних факультетів університетів] / [за редакцією проф. М. І. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
  10. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5 – 9 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
  11. Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису / С. Омельчук // Дивослово. – 2007. – №1. – С. 2 – 10.
  12. Шевцова Л. Формування синтаксичних умінь та навичок (на основі творів Т. Г. Шевченка) [Електронний ресурс] / Л. Шевцова // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 21. – С. 323 – 332. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/37448>

Юрик О.

Науковий керівник – доц. Дащенко Н. Л.

ВИБОРЧА АФОРИСТИКА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У сучасній мові існує низка лексичних засобів, що функціонують у політичному дискурсі, – так звана функціонально-політична лексика, значний пласт якої становить афористика [12]. Особливо популярним засобом висловлення думок, позицій, переконань і засобом впливу вона стає у передвиборчі періоди. Потенціал афористики у семантичній структурі передвиборчих текстів заслуговує наукового осмислення, оскільки має не лише лінгвістичний вимір, а й проектується на електоральну поведінку, тобто набуває соціального звучання.

Мета статті – осмислити поняття «виборча афористика», жанрово ідентифікувати її у контексті політичного дискурсу на матеріалах електронного видання «День».

Завдання: розглянути особливості виборчої афористики як складової політичного дискурсу; окреслити змістові та функціональні особливості жанрів політичної афористики; проілюструвати їх прикладами із матеріалів електронного видання «День» (президентська та парламентська кампанії 2014 р.).

Ґрунтовно цю проблематику вивчали науковці О. Шейгал, К. Серажим, Н. Шарманова, Г. Коваленко. Їхні доробки здебільшого стосуються жанрових, функціональних і семантичних характеристик виборчої афористики. Поняття «політичного дискурсу» осмислено у наукових працях низки інших дослідників: В. Долгіх, Д. Мацько, С. Онуфрив, О. Попової.

Як мовностилістичне явище афоризм вивчають із давніх часів. У підручниках зі стилістики він часто експлікується як фразеологізм, у словниках – як «дотепний вираз» або жанр афористичної прози [4, с. 141]. В. Лесин та О. Пулинець афоризм визначають як «коротке, лаконічне судження, яке в стислій, зручній для запам'ятовування формі містить глибоку думку» [7, с. 39]. Схоже визначення подає Т. Манякіна: афоризм – «короткий словесно-